

”Na Sleme, na Sleme, na Sleme”: kultura planinarenja na Medvednici

Medvednica je planina, dio grada Zagreba i Park prirode, stoga je njezin identitet više-značan i oblikovan različitim društvenim praksama među kojima je i planinarenje. Na temelju etnografskog istraživanja i analize časopisa *Hrvatski planinar*, ovaj rad ispituje načine na koje planinari pridaju značenja fizičkom prostoru planine pretvarajući je u simboličko *mjesto*. Razumijevajući praksu planinarenja kao proces stvaranja značenja, kroz rad se interpretiraju načini ostvarivanja tog procesa, značenja koja on generira i njegova uloga u kulturnom krajoliku Medvednice. Svrha rada je dati kulturnoantropološki doprinos dubljem razumijevanju odnosa ljudi i Medvednice te implikacija koje taj odnos ima na prirodnu održivost ovog parka prirode.

Ključne riječi: Medvednica, planinarenje, stvaranje mjesta, prirodna i kulturna održivost

Uvod

Medvednica¹ je planina koja je dio grada i to glavnoga grada. Naziva se još i Zagrebačkom gorom ili “Sljemenom”, kako se u lokalnom dijalektu uvriježilo poistovjetiti ovu planinu s njezinim najvišim vrhom (1033 m), te je isprepletena sa Zagrebom ne samo u fizičkom smislu, već i kulturološkom. Danas se Medvednica najčešće veže uz odmor i rekreaciju urbanog stanovništva. Među različitim praksama rekreativnog kretanja na Medvednici, hodanje od podnožja prema vrhu ima najdulju tradiciju što ilustriraju stihovi neslužbene himne zagrebačkih planinara i izletnika (*Hrvatski planinar* [dalje u tekstu HP] 1989: 74):

1 Ovaj članak je skraćena verzija diplomskoga rada istoimenoga naziva koji je napisan pod mentorstvom dr. sc. Valentine Gulin Zrnić na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 2023. godine.

“Na Sleme, na Sleme, na Sleme
Noga vre sama beži.”

Kroz povijest se odnos Zagrepčana i Medvednice mijenjao, a oblikovale su ga različite društvene i kulturne mijene.² Medvednica sredinom 19. stoljeća dobiva svoju danas prepoznatljivu rekreativno-turističku funkciju koja se veže uz pojavu prvih zagrebačkih planinara. Planinari su na Medvednici 1870. godine izgradili prvi planinarski objekt, drvenu piramidu na Sljemeni, a kroz iduće godine na njoj stvarali planinarske staze i gradili planinarske domove čime su pretvorili nekada nepristupačan prostor planine u mjesto rekreacije i odmora te omiljeno izletišta mnogih Zagrepčana. Godine 1874. u Zagrebu je osnovano Hrvatsko planinarsko društvo (HPD) čiji su se članovi aktivno zalagali za približavanje prirodnih, estetskih i rekreativnih vrijednosti planine širem građanstvu, te istovremeno inicirali zaštitu prirodnih vrijednosti Medvednice. Njihov trud je rezultirao zaštitom pojedinih šumskih područja 1894. godine te su se oblici zaštite kroz 20. stoljeće mijenjali sve do 1981. godine kada je veći dio Medvednice proglašen Parkom prirode.

Danas je upravljanje Parka prirode Medvednica prvenstveno fokusirano na ekološki značaj ove planine, a zatim i estetski, rekreativni i turistički (Plan upravljanja Parka prirode Medvednica, 2009). U oblikovanju ciljeva upravljanja prostorom, Park prirode prepoznaje međusobnu povezanost prirodnih i kulturno-povijesnih vrijednosti te značaj njihove interpretacije u procesu društvene promjene, no ukazuje i na nedovoljnu istraženost nematerijalnog dijela kulturne baštine Medvednice (ibid.). Polazište etnografskog istraživanja na kojem se temelji ovaj rad je shvaćanje planinarenja dijelom nematerijalne kulturne baštine Medvednice³ pritom podrazumijevajući planinarsku tradiciju, prakse, znanja

2 Povijesno ovaj odnos možemo pratiti od srednjeg vijeka kada se, uslijed ratnih prijetnji, društveni život formira u utvrdama na nepristupačnim dijelovima planine (Medvedgrad, Susedgrad, Zelingrad) te naseljima u njihovu podgrađu. Osim geografskog značaja u smislu vojne zaštite, Medvednica kroz ovo razdoblje ima izraženi gospodarski značaj kao izvor kamena, drva i rude. Tijekom 17. i 18. stoljeća, plemstvo na njezinim obroncima gradi raskošne dvorce i ljetnikovce koji postaju središtima gospodarske, društvene i kulturne moći (Plan upravljanja Parkom prirode Medvednica 2009).

3 Planinarenje je jedna od aktivnosti kretanja na planini (uz pješčenje, penjanje i planinarsko skijanje) koje su okupljene pod pojmom alpinizma. Alpinizam se definira kao sveukupno kulturno, estetsko, etičko i sportsko djelovanje u planinama te je 2019. uvršten na UNESCO-ov Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva. <https://ich.unesco.org/en/RL/alpinism-01471> (pristup 20.06.2023.)

i vještine društvene grupe (planinara) koja te vrijednosti prepoznaje, stvara i prenosi.⁴ Od osnutka HPD-a 1874. godine potrebno je razlikovati pojam *planinarenja* koji podrazumijeva aktivnost hodanja planinskim terenom radi osobnog užitka, od pojma *planinarstva* koje se odnosi na organiziranu djelatnost planinara.⁵ Unutar organizirane zajednice planinara, *planinarstvo* se definira kao "autonomno kulturno djelovanje" čiji se svjetonazori i ciljevi razvijaju spontano iz praksi planinara kao pojedinaca i grupe (Krajač 1933: 33). U tom smislu možemo govoriti o *kulturi planinarstva*, no u ovom radu služim se pojmom *kultura planinarenja* kako bih naglasila fizički čin planinarenja kao polazišnu točku stvaranja simboličkih značenja koja u konačnici oblikuju ovu kulturu te razlikuju planinare od ostalih posjetitelja Medvednice. Kultura planinarenja podrazumijeva i planinarstvo, no obuhvaća planinarske prakse i vrijednosti šireg kruga pojedinaca koje planinarstvo ne uključuje u svim svojim definicijama.

Ovaj rad istražuje kulturu planinarenja na Medvednici kroz odnos planinara i planine koji se ostvaruje praksom planinarenja. Svojim iskustvom i djelovanjem, planinari upisuju određene vrijednosti i značenja u fizički prostor kojim se kreću, a taj prostor povratno djeluje na njih. Ovim procesom međuodnos planinara i planine dobiva simboličku dimenziju te pretvara Medvednicu u "kulturno značenjski prostor" koje se u kulturnoantropološkoj teoriji naziva *mjestom* (Čapo i Gulin Zrnić 2011: 27). Pitanja kojima se ovaj rad bavi su kako se planinarenjem prostor Medvednice pretvara u *mjesto* i kako se na temelju tog procesa oblikuje zajednica povezana kulturom planinarenja. Kroz analizu planinarenja unutar teorijskih okvira studija otvorenih prostora, osjetilne antropologije te antropologije mjesta i prostora, svrha ovog rada je dati kulturnoantropološki doprinos dubljem razumijevanju suvremenih kulturnih praksi na Medvednici, kao i implikacija koje one imaju na prirodnu i kulturnu održivost prostora ovog parka prirode.

Studije otvorenih prostora

Studije otvorenih prostora (eng. *outdoor studies*) javljaju se krajem prošlog stoljeća te se posljednjih dvadeset godina značajno razvijaju kroz društveno-kulturna i društveno-ekološka istraživanja rekreacije na otvorenom, slobodnog vremena

4 <https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003> (pristup 20.06.2023.)

5 <https://www.hps.hr/info/planinarski-leksikon/> (pristup 22.06.2023.)

i sportskih aktivnosti (Humberstone, Prince i Henderson 2016: 1–2). Riječ je o interdisciplinarnom području istraživanja koje uključuje “proučavanje percepcija i reakcija na prirodni okoliš, osobnu filozofiju i filozofiju okoliša, znanje o okolišu i vještine na otvorenom”, te kao cilj ima podizanje ekološke svijesti i poticanje osobnog razvoja u okviru individualnih i grupnih vrijednosti kroz izravno iskustvo (ibid.).

Otvoreni prostori se kroz ove studije promatraju u dva smisla: 1) kao ideološki prostori u kojima se ljudi aktivno ili pasivno uključuju u svoju okolinu i 2) kao sredstvo učenja i rasonode. Ovako shvaćeni, otvoreni prostori su sačinjeni od brojnih društvenih grupa koje ga koriste u različite svrhe, uključujući rekreaciju, obrazovanje, rad s djecom i razvoj poslovanja. Kao posljedica, “različite tradicije na otvorenom pojavile su se ne samo u odnosu na specifične geografske krajolike, već i kao posljedica određenih kulturnih, društvenih i političkih konteksta (Humberstone, Brown i Richards 2003: 7). Iz ovog razloga su u proučavanju aktivnosti na otvorenom ključna multidisciplinarna i interdisciplinarna istraživanja različitih društvenih i humanističkih disciplina, među kojima je i kulturna antropologija. Kulturnoantropološka istraživačka metoda *promatranja sa sudjelovanjem* pokazala se idealnim oblikom participativnog istraživanja rekreacije na otvorenom i razumijevanja povezanosti takvih aktivnosti s ljudskim zdravljem, dobrobiti i iskustvenom spoznajom kroz osobno iskustvo istraživača (Prince 2016: 9).

Smatrane važnim alatom za javnu brigu o okolišu, studije otvorenih prostora stavljaju naglasak na učinak koji boravak na otvorenom ima na znanje o okolišu, pro-ekološke stavove i ponašanje te njihovu međusobnu povezanost (Sandell i Öhman 2013). Edukator Johan Öhman i humani geograf Klas Sandell ukazuju na problematiku percepcije “prirode” i “društva” kao odvojenih entiteta. Ova percepcija je karakteristična za suvremena industrijska društva u kojima su se svakodnevni susreti većeg dijela stanovništva s prirodom postupno mijenjali iz izravnih u neizravne kroz procese modernizacije i urbanizacije (2016: 30–31). Promijenjeni odnos urbanih stanovnika prema prirodi potaknuo je rasprave o dugoročnim posljedicama takve promjene te su se razvili koncepti poput *zaštite prirode*, *očuvanja prirode* i *održivog razvoja*. Istovremeno s promjenama koncepcija odnosa prema prirodnim vrijednostima, oblikovale su se različite perspektive okolišnog obrazovanja koje Öhman i Sandell smještaju u tri tradicije: tradicija utemeljena na činjenicama, normativna (utemeljena na pravilima) i pluralistička

tradicijska. Dok prva pristupa ekološkim problemima unutar postojećeg gospodarskog sustava stavljajući fokus na širenje prirodoslovnog znanja u javnosti, a druga traži radikalnu promjenu sustava kroz alternativne načine života, pluralistička tradicijska okolišnog obrazovanja probleme okoliša i održivosti vidi kao ideološki sukob između različitih vrijednosti, pristupa i interesa (ibid.: 34–35). Studije otvorenih prostora doprinose pluralističkoj tradiciji okolišnog obrazovanja kroz proučavanje izravnih susreta ljudi i okoliša polazeći od pretpostavke da veze između održivog razvoja, mobilnosti i prostornih odnosa mogu imati dublje značenje iz demokratske perspektive:

“Percepcije, motivacija i inicijative opće javnosti presudne su za dugoročno prihvaćanje i učinak politike zaštite okoliša. Osobna iskustva u krajoliku igraju važnu ulogu – osobni odnosi prema krajoliku daju ekološke reference na ovisnost ljudi o okolišu i na to kako bismo se na odgovoran način trebali nositi s onim što je *uobičajeno* tako da se može stvoriti održivija budućnost.” (ibid.: 38)

Tijelo, hodanje, krajolik i mjesto

Studije otvorenih prostora u središte istraživanja i vlastite metodologije stavljaju *iskustveno učenje* koje, s obzirom na višesložnost pojmova *iskustvo* i *učenje*, sugerira potrebu za širim multidisciplinarnim razumijevanjem tijela, emocija i procesa stvaranja značenja u fizičkom prostoru i društvenom kontekstu. U ovom pogledu, studije otvorenih prostora se oslanjaju na teorijske koncepte i metodologiju osjetilne antropologije te antropologije mjesta i prostora kroz fenomenološki pristup i studije afekta.

Antropologija osjetila usmjerena je na proučavanje kulture kao osjetilno doživljenog i posredovanog poretka (Bagarić 2014: 15). Unutar antropologije osjetila postoje dvije temeljne struje: tradicionalna koja promišlja *o tijelu* i osjetilna antropologija koja promišlja *kroz tijelo* te je usmjerena na osjetilno iskustvo kao sredstvo spoznaje (Bagarić 2011: 88). U fenomenološkoj filozofiji Mauricea Merleau-Pontyja, percepcija ujedinjuje naša iskustva u jedan jedinstveni svijet, *senzorij*, koji obuhvaća cjelokupni sustav tjelesnih osjetila i osjetilnih podražaja te kognitivne funkcije uma (1990: 272). Filozof Edward S. Casey naglašava da se ne radi o dualnom procesu, već se percepcija uma i tijela odvija simultano, stoga je koncept ljudskog tijela važno shvatiti kao funkcioniranje cjelokupnog ljudskog

organizma koje se kreće, osjeća i razmišlja (1996: 18). Kulturnoantropološki koncept *afekta* nadovezuje se na ovako shvaćeno tijelo te označava proces stvaranja odnosa između tijela i svih elemenata okoline u međusobnoj interakciji (Škrbić Alempijević, Potkonjak i Rubić 2016: 65). Pritom je važno naglasiti da afekt ne podrazumijeva jednosmjernu uzročno-posljedičnu vezu između podražaja i reakcije na podražaj, već *međudnos* različitih čimbenika koji bivaju u zajedničkom vremenu/prostoru i djeluju jedni na druge (ibid.). Uključivši afekt u promišljanje tijela, možemo reći da fenomenološku paradigmu *otjelovljenja* (eng. *embodiment*) koja implicira integraciju uma i tijela, nadopunjuje paradigma *umještanja* (eng. *emplacement*) sugerirajući osjetilnu međupovezanost tijela, uma i okoliša (Howes 2005 prema Pink 2009: 25). U otkrivanju međusobnih veza ovih triju elemenata, plodonosnim se pokazalo kulturnoantropološko istraživanje hodanja. Antropolozi Tim Ingold i Jo Lee Vergunst (2008) hodanje interpretiraju kao intenzivno iskustvo otjelovljenja utemeljeno u društvenom odnosu između hodača i okoline, stoga nije samo istraživanje hodanja poticajno u kulturnoantropološkom interesu za afektivnu atmosferu prostora, već i samo hodanje tijekom istraživanja. Među prvima koji prepoznaju važnost hodanja u antropološkim istraživanjima su Marcel Mauss koji se pri opisu kretanja služio pojmom *habitus*, te Pierre Bourdieu koji je koristio isti pojam, no drugačije ga razumijevao (Mauss 1934; Bourdieu 1977 prema Vergunst i Ingold 2008: 2). Mauss je hodanje shvatio kao materijalno sredstvo reprezentacije, a tijelo kao objekt kolektivnog subjekta - društva. Bourdieu odbija ovu dihotomiju subjekta i objekta te smješta *habitus* u prostor aktivnog djelovanja tijela u vlastitoj okolini. Način hodanja, ovako shvaćen, ne izražava samo misli i osjećaje koji su oblikovani kulturnim normama, već je sam po sebi način razmišljanja i osjećanja te se kroz praksu hodanja kulturne vrijednosti neprestano generiraju i reproduciraju. Ingold i Vergunst smatraju da se odnos hodanja i kulturnih oblika može promatrati i u suprotnom smjeru tvrdeći da su razmišljanje i osjećanje načini hodanja (ibid.). U ovom smislu, hodanje se tumači kao “razmišljanje u pokretu” koje ne označava vanjski kontakt između subjektivnih stanja uma i objektivnog materijalnog svijeta, nego stvaranje vlastitog puta kroz svijet informacija u pokretu koji rezonira s kretanjem drugih oko nas. “Dakle, ne samo da hodamo jer smo društvena bića, mi smo također društvena bića zato što hodamo. (...) Stoga nam pažljiva etnografska analiza hodanja može pomoći da promislimo što zapravo znači biti društven” (ibid.). Hodanje možemo promatrati kao iskustvo

koje povezuje kolektivne narative sa stjecanjem osobnog znanja i kontinuirano uspostavlja odnos između mjesta, priča o mjestu i svih bića koja koriste lokalitet (Legat 2008: 35). Hodanje u ovom kontekstu kroz rad tumačim kao *afektivno kretanje* jer ono predstavlja dijalog sa svijetom; jedno je oblikovano drugim. Kao što Tim Ingold primjećuje: “Kroz hodanje su krajolici utkani u život, a životi su utkani u krajolik, u procesu koji je kontinuiran i beskrajan” (2004: 333).

Istraživanje različitih krajolika kroz hodanje pruža prilike za dubinski angažman s njima (Edensor 2000) koji omogućuje istraživanje značenja i priča koji se mogu iščitati iz krajolika kroz afekt i emocije koje on izaziva. Koncept krajolika razvio se u kontekstu likovne umjetnosti u kojoj je predstavljao idealni ili zamišljeni svijet kroz prizore prirode. Eric Hirsch u uvodu zbornika *Antropologija krajolika* naznačuje kako od samih početaka promišljanja o krajoliku, njegovo značenje se temelji na odnosu običnog svakodnevnog života i idealnog zamišljenog života (2003: 2–3). Ovako definiran, krajolik otkriva prvi plan i pozadinu društvenog života – “ono što jesmo” i “ono što bismo mogli biti” (ibid.). Krajolik, doživljen kao veza između stvarnosti i mogućnosti ljudskog iskustva, u interpretaciji postaje *kulturni proces* (ibid.: 4–5), suprotno predodžbi statičnog prizora prirode.

Kroz različita istraživanja i interpretacije krajolika, koncept *mjesta* i njegove specifičnosti dolaze do izražaja, kao i važnost odnosa između hodanja i načina na koji upisujemo značenja u prostor. Antropološka analiza ovih tema oslanja se na fenomenološko razumijevanje mjesta kao procesa, stoga je *stvaranje mjesta* prikladan analitički okvir koji podrazumijeva pretvaranje fizičkih prostora u “značenjska, simbolička mjesta kroz društvene, kulturne, tjelesne, emocionalne, teološke, ideološke, praktične i druge dimenzije” (Čapo i Gulin Zrnić 2011: 14). *Mjesto* predstavlja “kulturno značenjski prostor” koji uključuje “geografsku situiranost i/ili fizičku usidrenost društvene akcije i simboličku dimenziju odnosa ljudi prema prostoru i ljudi u prostoru međusobno” (ibid.: 27). Spajanje tijela i prostora u konceptu mjesta podrazumijeva da tijela istovremeno stvaraju mjesto i stvorena su njime. Antropologinja Setha Low razlikuje dvije perspektive procesa stvaranja mjesta: *društvenu proizvodnju prostora* koja se odnosi na značenja stvorena i reproducirana materijalnim oblikovanjem prostora, te *društvenu konstrukciju prostora* koja je “stvarna transformacija prostora – ljudskim društvenim razmjenama, sjećanjima, predodžbama i svakodnevnim korištenjem materijalnog okružja – u prizore i radnje koji nose simboličko značenje” (2006).

Istraživanje kulture planinarenja na Medvednici

Kulturnoantropološka analiza odnosa planinara i Medvednice izložena u nastavku teksta temelji se na razumijevanju tijela (planinara), kretanja (planinarenja) i prostora (Medvednice) unutar procesa stvaranja značenja koja u konačnici oblikuju kulturu planinarenja. U ovom radu istražujem kako se planinarenje ostvaruje kao proces otjelovljenja, integrirajući tjelesno i kognitivno, te umještanja, stvarajući poveznicu između tijela i okoliša. Koja značenja planinari praksom planinarenja upisuju u prostor Medvednice pretvarajući je u simboličko mjesto također je pitanje kojim se bavim. Promatrajući kulturu planinarenja kao jedan od mnogih čimbenika društvene konstrukcije Medvednice, istražujem ulogu planinarenja u oblikovanju identiteta Medvednice kao Parka prirode čiji je cilj podjednako očuvati prirodne i kulturne vrijednosti.

Planinarenje je u ovom istraživanju istovremeno tema i glavna istraživačka metoda. Etnografsko istraživanje na kojem se temelji ovaj rad je provedeno u proljeće 2023. godine, te sam se u njemu služila metodom promatranja sa sudjelovanjem, hodajućom etnografijom i autoetnografijom, polustrukturiranim intervjuima te analizom časopisa *Hrvatski planinar*. Moj odnos s temom istraživanja je cjeloživotan s obzirom na to da je Zagreb moj rodni grad, a planinarski izlet na Medvednici obiteljski običaj usvojen još u djetinjstvu. Autoetnografske bilješke sam koristila kao dio građe čime sam uključila osobno iskustvo u analizu različitih individualnih iskustava kroz postupke etnografije pojedinačnog “kojima se, kroz prizmu pojedinaca, njihovih akcija i stavova, ocrta mreža društvenih pozicija i odnosa” (Abu-Lughod 1991 prema Škrbić Alempijević, Potkonjak i Rubić 2016: 16).

Terenski dio istraživanja sam započela trodnevnim planinarenjem cijelom dužinom Medvednice, nakon čega su odlasci na teren bili jednodnevni izleti vikendom na najposjećenijim stazama Medvednice (Leustekova staza, Bikčevićeva staza, poučna staza Miroslavec) koje vode do još posjećenijih planinarskih domova, ugostiteljskih objekata i odmorišta te do vrha Medvednice – Sljemena. Na pojedine izlete odlazila sam u društvu svojih sugovornika te pritom koristila metodu hodajućeg intervjuja koja se pokazala višestruko plodonosnom s obzirom na temu istraživanja.⁶ Intervjui koje nije bilo moguće provesti tijekom planinarenja, bili

6 Sugovornici su bili u poziciji da kroz življeno iskustvo planinarenja na Medvednici govore o njemu što je intervju obogatilo značenjima, a zajednička aktivnost planinarenja

su polustrukturirani intervjui uz obiteljske fotografije sugovornika s planinarskih izleta na Medvednici. Fotografije su služile kao pomagalo u prisjećanju i često su usmjeravale teme razgovora koji bi ubrzo poprimio emotivni ton.⁷ Značajan dio prikupljene građe čini časopis *Hrvatski planinar* koji izlazi od 1898. godine, što ga smješta među najstarije europske planinarske časopise.⁸

Važno je za istaknuti da su autori analiziranih tekstova u časopisu planinari; nadalje, svi moji sugovornici se u određenoj mjeri smatraju planinarima, a i moja je istraživačka pozicija neodvojiva od vlastitog planinarskog identiteta. Ovim istraživanjem zahvaćam emsku perspektivu istražujući identitet planinara i kulturu planinarenja iz perspektive onih koji se smatraju pripadnicima te kulture.

Tko je “pravi” planinar?: kulturnoantropološka analiza planinarenja

Na samom početku ovog istraživanja, među prvim istraživačkim pitanjima kristalizirala su se pitanja: “Tko su planinari na Medvednici?” i “Što je to što nekoga čini planinarom?”. U člancima časopisa *Hrvatski planinar*, najistaknutija odlika pravog planinara je poštivanje kodeksa planinarske etike koji je opisan kao “skup nepisanih iskustvenih pravila ponašanja koja se osnivaju na humanizmu, poštenju, drugarstvu i altruizmu, a odraz su ljudskih kvaliteta svakoga pojedinca” (Poljak 2012: 60). Prema ovome, svaki član planinarskog društva nije nužno i *pravi* planinar ako ne poštuje planinarski kodeks, a osoba koja planinari i svojim ponašanjem u planini odgovara navedenoj definiciji, nije neophodno i član

ublažila je efekt odnosa moći istraživač-kazivač te su sugovornici opuštenije i spontanije iznosili svoja razmišljanja u usporedbi sa statičnim intervjuiima

7 Svi intervjui su, uz pristanak sugovornika, bili snimljeni diktafonom i kasnije transkribirani. Sugovornici su pristali na korištenje dijelova intervjua za potrebe ovog rada te dopustili navođenje inicijala njihovih imena prilikom citiranja. Citate jednog sugovornika iznimno navodim po njegovoj ulozi u planinarskoj organizaciji (planinarski vodič) prema dogovoru s njim.

8 *Hrvatski planinar* okuplja različite tekstove: putopisne, književne i dokumentarne priloge, stručne članke, izvješća, zapisnike i druge informacije o radu Hrvatskog planinarskog saveza i udruga članica HPS-a. U ovom radu neke od njih tretiram kao kazivanja zbog njihovog refleksivnog tona, dok stručne članke i izvješća koristim kao ostalu literaturu te ih tako i navodim u tekstu. Časopis je od 1949. do 1991. godine izlazio pod nazivom *Naše planine*, stoga ga tako navodim prilikom referiranja na brojeve časopisa izdane tih godina. <https://www.hps.hr/hrvatski-planinar/o-casopisu/> (pristup 11. 6. 2023.)

formalne planinarske organizacije. Činjenicu da se kulturni identitet planinara ne oblikuje prema vanjskim obilježjima poput članstva u određenoj udruzi, potvrđuje i nepostojanje hijerarhije u vrednovanju planinara prema njegovim mjerljivim uspjesima, kao što su visina vrha na koji se popeo i broj planina koje je posjetio. Prostor Medvednice posebno ističe ove nijanse u određivanju planinara jer se Medvednica smatra jednom od najblažih planina u Hrvatskoj i dostupna je velikom broju ljudi različite fizičke spreme ili planinarskog iskustva. Na njezinom primjeru se mogu jasnije izdvojiti planinari od ne-planinara prema odrednicama planinarskog identiteta koje nisu povezane uz zahtjevnost uspona, kao što to ilustrira iskaz jedne moje sugovornice:

“Ja bih rekla da ljudi koji hodaju od dna do vrha Medvednice svaki vikend jesu planinari. (...) Stvar je mentaliteta – oni mogu biti pravi planinari, a da se ne maknu od Medvednice, dok ima ljudi koji odu turistički na Biokovo i Velebit pa nemaju pojma o planinarskom bontonu.” (M. I.)

Planinari se ne identificiraju samo onime što jesu ili žele biti, već i opisom karakteristika drugih posjetitelja Medvednice od kojih se razlikuju, a koje nazivaju *izletnicima* i *turistima*. Glavna kulturna razlika između planinara i izletnika, odnosno turista je *način kretanja* Medvednicom iz kojeg proizlazi specifičan odnos prema prirodi, prostoru, sebi i drugima te različita značenja upisana u isti prostor planine.⁹ Zbog ove raznovrsnosti značenja, postoji više razina stvaranja simboličkog *mjesta* na Medvednici, među kojima u ovom radu analiziram isključivo *planinarsko stvaranje mjesta*. Planinar na Medvednici je, dakle, definiran specifičnim odnosom s ovom planinom koji se ostvaruje praksom planinarenja. Iz ovog razloga, u fokus kulturnoantropološke analize kulture planinarenja stavljam različite međusobno isprepletene razine odnosa planinara i okoline koje dijelim na 1) odnos planinara prema aktivnosti planinarenja, 2) odnos planinara prema prostoru Medvednice i 3) odnos planinara prema drugima tijekom planinarenja. Prema ovoj podjeli su oblikovana poglavlja analize koja slijede.

9 Planinari turiste opisuju kao one posjetitelje koji na Medvednicu dolaze žičarom ili automobilom te ne ostvaruju nijednu razinu odnosa s okolinom koje planinarenje kao kretanje podrazumijeva. Izletnici, s druge strane, mogu i ne moraju prakticirati planinarenje kao oblik kretanja na Medvednici, no ne pripisuju mu ista značenja kao planinari.

Planinarenje kao proces umještanja i oblik znanja

Naizgled samorazumljiv opis planinara kao “onih koji planinare” označava dvije važne odrednice planinarskog identiteta: 1) sami čin i način planinarenja, nasuprot stalnom skupu karakteristika i 2) izbor hodanja kao načina kretanja na planini. Prvu odrednicu pokazuje odgovor mog sugovornika na pitanje smatra li se planinarom: “Sebe ne smatram. Jedno vrijeme bih se smatrao jer smo često išli” (I. B.). Planinarski identitet se oblikuje unutar same aktivnosti planinarenja i vezan je uz konkretno vrijeme i prostor planinarskog izleta zbog čega ga interpretiram kroz prizmu *umještenosti*. Casey definira mjesto kao temeljnu formu otjelovljenog iskustva i “snažnu fuziju prostora, vremena i sebstva” (1996). Ako su planinari oni koji planinare, njihov identitet se temelji na njihovom otjelovljenom bivanju na planini i stvaranju simboličkog mjesta na njenom fizičkom prostoru. Planinarenje po svojoj definiciji podrazumijeva kretanje snagom vlastitih nogu radi osobnog užitka, stoga planinare opisuje i svjestan izbor takvog kretanja kao izvora specifičnog zadovoljstva i ostvarivanja smisla izleta, a ne samo načina dolaska do cilja. Hodanje je za planinara samo po sebi cilj. Riječima moje sugovornice:

“Planinari su planinarili, hodali. Nekad, ako smo dugo ostali, smo znali otići žičarom dolje. U principu su planinari hodali. Nije poanta bila ići žičarom, to je već bilo turistički, a ne planinarski.” (Đ. V.)

Planinarenje čini samo jednu razinu identiteta Medvednice kao mjesta rekreacije i izletništva koje uključuje raznovrsne prakse kretanja (žičarom, autobusom, osobnim automobilom, biciklom, motorom). Ipak, među različitim vrstama izleta i načina kretanja, hodanje od podnožja do vrha se smatra izvornim i tradicionalnim oblikom izleta na Sljeme. Praksa planinarenja akumulira kulturne vrijednosti na prostoru Medvednice tijekom dugog vremenskog razdoblja kao aktivnost koja stvara odnos između ljudi i planine. Setha Low taj odnos naziva *privrženošću kulturnom mjestu* koja se posebno razvija na mjestima čiji je kulturni značaj stvoren kroz stalnu upotrebu i ulogu u stvaranju sjećanja (2017: 15). Prisjećajući se izleta kroz pedesete i šezdesete godine prošlog stoljeća, jedan sugovornik navodi kako je bilo izletnika koji bi do Sljemena došli žičarom ili automobilima, no “*zagrepčanski* bi bilo čak od kuće pješice. Ide se hodat, kaj bum se vozil? U vrijeme mog mladenaštva si mogla vidjet ljude u gradu s

pumpericama, gojzericama, ruksakom.” (I. B.). Kulturne vrijednosti su često izražene kao vrijednosni sudovi ovisno o tome kako rezoniraju sa stavovima pojedinca ili grupe u danom trenutku (Low 2017: 15). Hodanje je, među planinarima, jedini “ispravni” oblik izleta na Sljeme jer se samo hodaњem postiže očekivana vrijednost.

Hodaњem planinarskim stazama do vrha se stvara posebno planinarsko iskustvo koje se očituje u promijenjenom doživljaju vlastitog tijela, stjecanju iskustvenog znanja i stvaranju emotivnog odnosa s planinom. U građi su se pojavljivali različiti opisi promijenjenog osjećaja vlastitog identiteta tijekom i nakon planinarenja. Pričajući o tome kako doživljavaju sebe na planinarskom izletu, moji sugovornici su često radili razliku između *svakodneвно ja* i *planinarsko ja*. Ponekad su to bili narativi potpunog odmaka u percepciji vlastitog sebstva:

“Ti se taj tjedan [nakon izleta] osjećaš k'o čist drugi čovjek.” (I. B.)

“Mnogi kažu kako odlaze nekuda da bi pobjegli od stvarnosti, kod mene je potpuno drugačije. Moja stvarnost su planine, šuma i priroda. Imam osjećaj kao da u radnom tjednu živim u nekoj vrsti paralelnog svemira, iluziji, i onda za vikend dolazim k sebi. Pronalazim svoje pravo ja, bilo da sam sama ili u društvu.” (Samaržija 2017: 181)

Drugi su promjenu opisali kao intenziviranje i produbljivanje osjećaja samoga sebe:

“Osjećam se bolje, ali ne nužno drugačije kao ja. Ista ja, ali hodam uzbrdo. Samo sam ispunjenija kad se vratim dolje.” (I. K. L.)

“Povratak prirodi” kao način “povratka samome sebi” dio je kolektivnog narativa karakterističnog za društvenu atmosferu koja generira odlazak u prirodu kao identitetSKU značajku zdravijeg i smislenijeg života (Božić-Vrbančić i Đurin 2021), a njegove začetke iščitavam i u prvim brojevima *Hrvatskog planinara*:

“U prirodi se oslobađa okolišnog zbiljnog svijeta i osjeća se uzvišenije, idealnije čuvstvo, a kontrast uzvisina i nizina posebno snažno djeluje na nas. Uspinjući se na planinu, čuvstva postaju sve intenzivnija.” (Lazar 1900: 125)

Ovaj citat ističe dimenziju promjene u osjećaju samoga sebe koja u svom izvoru izmiče kulturno-povijesnom kontekstu: *osjetilnost tijela*. Kroz kazivanja se promjena unutarnjeg stanja ispreplitala s promijenjenim osjećajem tijela tijekom

planinarskog uspona. Planinarenje kao vrsta hodanja podrazumijeva određeni fizički napor koji se manifestira ubrzanjem otkucaja srca, ubrzanjem disanja i boli u mišićima što mnogi koji nemaju planinarske navike teško povezuju s konceptom opuštanja u slobodno vrijeme.¹⁰ Ovo specifično “planinarsko opuštanje” kroz fizički napor pokazuje se u ostvarivanju dublje razine otjelovljenja koje pruža odmak od zasićenosti kognitivnim procesuiranjem svijeta oko sebe:

“Čak i za vrijeme napornog uspona ne doživljam ga kao muku, već kao trud. Tada osjećam rad svog tijela, njegov pokret i snagu u njemu. Mogu bolje osjetiti kako sam fizički tu, kako mi se noge odguruju od tla, kako udišem punim plućima. Tek kada osjetim ove senzacije, osvijestim koliko ih rijetko osjećam u uobičajenoj svakodnevnici.” (autoetnografija)

Percepcija okoline, kako je tumače Merleau-Ponty (1990) i Casey (1996), uvijek se odvija kroz sve dimenzije senzorijske, simultano uključujući tjelesno i kognitivno, stoga promijenjeni intenzitet osjetilnih podražaja tijekom planinarenja neminovno mijenja i kognitivne procese planinara. Kognitivni proces, dakle, ne ustupa mjesto osjetilnom, već poput njega mijenja svoju kvalitetu kojoj planinari pripisuju sposobnost novog strukturiranja vlastite stvarnosti na način koji im više odgovara:

“U glavi ti se vrte stvari na koje inače ne stigneš mislit. Stalno si opterećen nečim drugim. Za vrijeme hodanja imaš *brainstorm*, ali ne u naporu da se nešto odmah smisli, nego k'o da si daske posložiš u glavi.” (I. B.)

Ovaj odnos osjetila, misli i krajolika koji međusobno djeluju i utječu jedni na druge, otkriva afektivnu dimenziju planinarenja. Afekt je proces kojim se ti višesmjerni odnosi stvaraju; on ne nastaje u tjelesnoj ili kognitivnoj domeni, već na njihovom presjecištu (Škrbić Alempijević, Potkonjak i Rubić 2016: 66). Postizanje nove ravnoteže između tjelesnog i kognitivnog daje novo značenje fizičkoj zahtjevnosti planinarenja koja se često opisuje kao “zdravi umor”, a u

10 Ovu vrstu nerazumijevanja okoline dobro opisuje isječak članka Smilje Petričević iz Hrvatskog planinara (1980: 202): “Često nas ljudi pitaju: Zašto volite planine? Zar vam nije bolje sjediti kod kuće pored tople peći i grijati kosti, nego smrzavati se po planini? Zar vam nije ljepše šetati se po gradu, sjediti u nekoj kavani, nego pentrati se po planini kao krdo divokoza? Što je to tako jako i snažno što vas vuče u planine? Što? Čemu? Zbog čega?” i članka Željka Sabljica (2018: 160): “Često mi glavom prostruji baš to materino pitanje ‘Jel’ ti potriiba, moj sinko?’ Je, mama, potriiba mi je. Da mi nije potriiba, ne bih se time ni bavio”.

kontekstu treninga kao “ne samo rad na tijelu, nego i duhu”. Ovu ulogu planinarenja u životu pojedinca prepoznavali su i prvi zagrebački planinari o čemu svjedoči članak “O znatnosti i zadaći planinarstva” objavljen u prvom broju *Hrvatskog planinara* 1898. godine:

“Svieža tiela, bodra duha, vraćaš se kući i laglje podnašaš brige i tegobe života svoga. Kad je tako za obična izleta, kako je tek kad si se uputio u koju goru ili planinu, da se uzpneš bilo koji na brieg!” (Hirc 1898: 5)

Snažniji doživljaj *otjelovljenja* koje integrira um i tijelo, povezan je s procesom *umještanja* u kojem se planinar kao tijelo-subjekt povezuje s okolišem (Pink 2009) i u toj interakciji ostvaruje puninu osjećaja bivanja u vremenu/prostoru koju u građi nalazim u opisima “ispunjenosti” i “životnosti”: “U prirodi si, doslovce dišeš zrak punim plućima, ali dišeš život punim plućima. Tamo osjećaš život prirodno.” (I. B.). Kako Casey formulira umješteno iskustvo, “mi se ne nalazimo u mjestima, već smo mi dio mjesta” (Casey 1996: 19).

Hodanje planinom doživljeno je i kao jedinstveni način upoznavanja živog svijeta na njoj. Početkom 20. stoljeća botaničari, geografi i ostali prirodoslovci su putem *Hrvatskog planinara* ukazivali na važnu ulogu planinara u prikupljanju znanja o biljnom, životinjskom i geološkom svijetu Medvednice. Hodanjem planinarskim stazama spoznaja se temelji na izravnom susretu s prostorom planine kroz koji uključujemo i sebe u znanje. Na taj način priroda nije svedena na činjenice, već može imati i estetske, morale, praktične i emocionalne implikacije, stoga ova vrsta znanja proširuje percepciju prirode te stvara osobni odnos prema njoj (Öhman i Sandell 2016: 37). Ovaj proces, među planinarima prepoznat kao specifična vrijednost spoznaje, se u antropološkoj teoriji opisuje kao *lokalno znanje*. Casey tumači lokalno znanje kao sastavni dio same percepcije, proživljeno iskustvo: “Ne postoji poznavanje ili osjećanje mjesta osim ako ste na tom mjestu, a biti na mjestu znači biti u poziciji da ga percipirate. (...) Živjeti znači živjeti lokalno, a poznavati znači prije svega poznavati mjesta na kojima se nalazite” (Casey 1996: 18).

Hodanje planinom je u kazivanjima i člancima planinara opisivano kao iskaz poštovanja i privrženosti prema njoj, a lokalno znanje o planini kao preduvjet tim osjećajima. Hodanje, iskustveno znanje i emocije prema planini čine značenjski trokut u kojem svaki pojam proizlazi iz drugog:

“Samo mi, hodači planinom, znamo da se u njoj naša duša može napiti ljepotom, koju onda možemo darivati drugima – što smo i dužni, zar ne? Hodajući planinom (...) upoznao sam njezin biljni i životinjski svijet, gospodarsku važnost i vrijednost šuma, njezinu povijest i povijest ljudi koji su nekad živjeli u tim krajevima. Znati sve to svrha je i smisao planinarenja kao kulturne potrebe današnjeg čovjeka.” (Belavić 2006: 170)

U suvremenim pitanjima upravljanja prostorom Medvednice (Plan upravljanja Parka prirode Medvednica 2009, Prostorni plan parka prirode Medvednica 2014), hodanje je prepoznato kao oblik rekreacije iza kojeg postoji tradicija. Međutim, analiza materijala pokazuje da izostaje razumijevanje hodanja kao načina stjecanja znanja o prostoru na temelju kojeg bi se oblikovale odluke upravljanja. Jedan od mojih sugovornika koji je sudjelovao u izradi prostornog plana Parka prirode Medvednica komentirao je ovaj nedostatak *hodačkog* znanja činjenicom da mnogi koji su sudjelovali u izradi planova nisu upoznali ovu planinu iz pozicije hodanja:

“Sjećam se nekih radionica na kojima se pokazalo da sam ja jedini koji je prošao Medvednicu. Svi ostali su bili poslani od Vodovoda ili Elektre, ljudi koji ne poznaju Medvednicu osim autom, žičarom uz Sljeme kao vršni dio Medvednice.” (planinarski vodič)

Prostori planinarskih staza, planinarskih domova i odmorišta kojima se danas, osim planinara, kreću i mnogi drugi posjetitelji, nastajali su kroz tradiciju planinarenja u kojoj je hodanje primarni način *bivanja u mjestu* usklađen s vrijednostima Parka prirode Medvednica. Osjećaj mjesta iz kojeg proizlazi i djelovanje na određenom prostoru, ne ovisi samo o spontanom nastajanju iz praksi kretanja rekreativaca i izletnika, već i o načinu reguliranja kretanja područjem Parka prirode od strane upravnih tijela. Kretanje je oblik stvaranja značenja i simboličkog *mjesta* zbog čega je regulacija različitih načina kretanja na Medvednici ključna u promicanju željenih vrijednosti prilikom upravljanja prostorom.

Prirodno i gradsko na Medvednici

Izbor hodanja kao načina kretanja na planini upućuje na izgradnju posebnog odnosa prema njezinom prostoru i živom svijetu koji se u njemu nalazi. Planinari su u svakom intervjuu opisani kao ljubitelji prirode, a hodanje kao kretanje koje omogućava najbliži kontakt s prirodom:

“Tko će hodat? Netko tko voli hodat, tko voli prirodu, tko uživa u drvetu i svakom cvetu kaj ga vidiš.” (Đ. V.)

Planinari se često opisuju kao *čuvari prirode* i *prijatelji prirode*. Povijest zaštite prirodnih vrijednosti Medvednice je usko povezana uz povijest planinarstva u Hrvatskoj. Mnogi planinari koji su pisali prve tekstove objavljene u *Hrvatskom planinaru*, bili su znanstvenici prirodoslovnih disciplina koji su putem članaka prenosili svoje znanje, poticali poštovanje prema prirodi i isticali ulogu planinarstva u odgoju i obrazovanju sa ciljem stvaranja trajne društvene ekološke svijesti. Planinarenje je, kako je u prethodnom poglavlju obrazloženo, umještena praksa koja je sama po sebi oblik stjecanja lokalnog znanja o prirodnom svijetu planine i stvaranja afektivnih veza s njime. Kako je to opisao jedan od sugovornika, planinari imaju “neki odnos sa prostorom, neko vrednovanje, zašto bi cijenili taj prostor” (planinarski vodič). Od planinara se, neovisno o članstvu u planinarskom društvu, očekuje da imaju razvijenu svijest o vlastitom utjecaju na prostor i da ga ne narušavaju svojim boravkom u njemu. Postupanje s otpadom je primjer ove svijesti:

“Planinari uvijek više paze na prirodu. Čak i kad vidimo neko smeće, uvijek nosimo vrećicu sa sobom i očistimo na taj način stazu.” (D. N.)

Aktivnom težnjom za omasovljenjem planinarske djelatnosti sredinom prošlog stoljeća (HP [Naše planine] 1950) te komodifikacijom aktivnosti na otvorenom kroz protekla dva desetljeća (Đurin 2022), planinarska društva su omogućivala članstvo svakome bez obzira na razinu usvojenih planinarskih vrijednosti, a Medvednicom su se, uz planinare u užem smislu tog pojma, sve više počeli kretati izletnici i ostali “ne-planinari” koje prvenstveno karakterizira manjak ekološke edukacije, svijesti o vrijednostima planine te odnosa s njom:

“U posljednjim desetljećima nova kategorija ljudi, koji nisu planinari pa čak ni izletnici, pojavljuje se na planini. Oni bježe iz zagađenosti grada u planinu gdje

zadržavaju gradske navike i mentalitet društvene bezosjećajnosti. Destrukciju prenose iz grada, a potencirana je osjećajem da na planini borave samo privremeno.” (Čaušević 1990: 93)

U građi se oznaka *gradskog* nalazi u opreci s *planinarskim* koje je neodvojivo od *prirodnog*. Odmak od *gradskog* na razini materijalnosti i unutarnjeg stanja, u građi sam prepoznala kao glavni element izgradnje planinarskog osjećaja mjesta na Medvednici. Hodajući Medvednicom, moja sugovornica opisuje svoj trenutni osjećaj u opreci s osjećajem u gradu:

“Tu mogu biti puno prirodnija, opuštenija i neopterećena svim ostalim ulogama koje nekad očekujem od sebe ili koje taj gradski život očekuje od svih nas. (...) Imam osjećaj da taj užurbani i megalomanski gradski život, htio ili ne, postavlja i uvjetuje način življenja. Nameće taj konzumeristički način života gdje su bitnije stvari, a u šumi je puno bitnije iskustvo, a još je bitnije društvo s kojim si.” (M. I.)

Značenje *gradskog* se u kazivanjima veže uz niz pojmova poput: gužva, buka, kafići, asfalt, promet, raspršena pozornost, užurbanost, potrošački mentalitet. Iako većinu svih posjetitelja Medvednice čine građani Zagreba među kojima su i planinari, *planinarsko* ponašanje podrazumijeva svjesnu težnju ka stvaranju osjećaja mjesta različitog od gradskog, dok veliki broj posjetitelja Medvednice iste principe ponašanja primjenjuje u gradu i na planini. Gradska atmosfera na Medvednici je najizraženija na njezinom samom vrhu, Sljemenu, koji moja sugovornica opisuje kao izmještenu “gradsku špicu”:

“To mi više izgleda kao sljemenska špica za ekipu koja dođe autima ili žičarom i žele popit’ kavu, pivu i malo se podružiti’ na vrhu Medvednice i nekako mi se čini da su i izgledom i ponudom ti objekti namijenjeni ljudima koji će doć’ obučeni gradski na Sljeme, ali ne zbog bivanja u prirodi, planinarenja, nego zato da bi se sjeli na terasu, na suncu i uživali u pogledu i popili kavu.” (M. I.)

U ovakvom osjećaju mjesta, krajolik je doživljen kao puka estetska pozadina za gradske prakse. Identitet samog vrha, Sljemena, i vršne zone Medvednice¹¹ više se pripisuje izletničko-turističkoj kulturi, nego planinarskoj te planinari sve

11 Vršna zona obuhvaća prostor oko vrha Sljemena na dijelu vršnog područja Parka prirode s postojećim građevinama (stanica žičare, RTV toranj, objekt Interventne baze Sljeme, ugostiteljski objekt Zlatni medvjed, Ski klub Medveščak i Vidikovac), te područje formirano uz Sljemensku cestu uz rub autohtone šume s postojećom građevinom Tomislavovog doma.

više izbjegavaju ovaj dio planine. Na Medvednici čija se posjećenost povećava iz godine u godinu (Plan upravljanja PP Medvednica 2009), materijalna proizvodnja prostora je ključan faktor u održavanju kulturne raznolikosti. Kulturna raznolikost mjesta se smanjuje kada obrasci dizajna i upravljanja pogoduju samo jednoj grupi ljudi, isključujući druge (Low, Taplin i Scheld 2005: 1). Način izgradnje objekata i putova (privatni ugostiteljski objekti, kolni prilazi), sredstva kretanja (automobili, žičara) i oblici provođenja vremena na vršnom dijelu Medvednice stvaraju efekt izmještenog gradskog prostora koji onemogućuje održavanje planinarske afektivne atmosfere. Kao nusprodukt privatizacije i komercijalizacije, ovako proizveden prostor izuzima planinarski osjećaj mjesta na Sljemenu i reorganiziran je na način da se samo jedna grupa ljudi (turisti ili posjetitelji višeg socio-ekonomskog statusa) osjeća dobrodošlo.

Suprotno tome, u počecima društvene proizvodnje prostora Sljemena od strane planinara, izričita je namjera bila učiniti prostor dostupnim svim građanima – ne samo fizički, već i doživljajno. Nakon drvene piramide izgrađene na Sljemenu 1870. godine, na istom mjestu je postavljena željezna piramida 1899. godine. Prilikom otvaranja ove piramide za javnost, tadašnji predsjednik Hrvatskog planinarskog društva Josip Torbar je istaknuo simboličku ulogu tog objekta kao vidikovca na vrhu Medvednice:

“A ti piramido, skromna uspomeno brižnih trudova planinskoga društva, budi u grudima onih koji te posjećuju plemenita čuvstva, uzgajaj im srce ljepotom prirode. Otresi sa svakoga, koji se na tvoje spratove popne, teške brige svagdanjeg života, budi im vrelo čista veselja, plemenite i nedužne zabave.” (HP 1900: 100)

Za razliku od željezne piramide¹² koja je bila osmišljena kao spomenik planinarskog društva te vidikovac namijenjen javnom korištenju, ulazak na današnji vidikovac u sklopu radiotelevizijskog tornja se naplaćuje, a kao atrakcija se promovira riječima “najboljima je mjesto na vrhu”¹³ što implicira da postoje oni kojima nije mjesto na vrhu Medvednice.

12 Ova piramida je 1960. godine premještena na vrh Japetić u Samoborskom gorju, nakon izgradnje prvog televizijskog tornja na Sljemenu (Poljak 1989: 104). Godine 1973. je projektiran novi radiotelevizijski toranj koji je bio zatvoren za posjetitelje sve do nedavnog otvorenja 2023. godine (s iznimkom od dvije nepune godine početkom osamdesetih godina).

13 <https://sljeme360.hr/> (pristup 21. 6.2023.)

Prijepor između planinarskih vrijednosti i komercijalnih vrijednosti izletničkih i turističkih kulturnih praksi moguće je povezati s konceptom *disonantne baštine* (Tunbridge i Ashworth 1996 prema Low, Taplin i Scheld 2005: 13). Disonantna baština se pojavljuje ondje gdje postoji više od jednog značenja objekta, mjesta ili pejzaža, a različiti narativi povijesti mjesta nisu usklađeni u suvremenoj konstrukciji mjesta i načinu na koji se povijest predstavlja (ibid.), čemu svjedočimo na primjeru vršnog dijela Medvednice, Sljemena. Ako prirodne i planinarske vrijednosti nisu zastupljene u materijalnom oblikovanju Medvednice, ni društvene prakse ih na njoj neće generirati kroz budućnost. Sukobljeni interesi različitih grupa, bilo da one oblikuju prostor planine kroz življeno iskustvo (posjetitelji) ili fizičku izgradnju (upravna tijela i vlasnici privatnih posjeda), predstavljaju prepreku prirodnoj i kulturnoj održivosti Parka prirode Medvednice.

Moji sugovornici su, unatoč osobnim dojmovima o izletničko-turističkom oblikovanju prostora, iskazali svijest o važnosti dostupnosti Medvednice širokom broju ljudi te razumijevanje “da Medvednica, kao i druge planine, ne pripada samo planinarima”. Ipak, iskazuju brigu zbog dugoročnih posljedica određenih izletničkih i turističkih praksi koje su u sukobu s identitetom Medvednice kao parka prirode:

“Medvednica je danas sve više gradski park, a ne toliko planina sa sadržajima koji bi promovirali vrijednosti planinarstva i vrijednosti zaštićenog područja.”
(planinarski vodič)

Identitet ovog *gradskog Parka prirode* koji ne bi trebao biti *gradski park* otkriva kompleksan i u jednoj mjeri prijeporan odnos različitih značenja upisanih u prostor Medvednice. Doživljena kao “gradska planina”, ona postaje mjestom kontradikcije što je vrlo izazovno, ali i neophodno uključiti u promišljanje o strategijama upravljanja prostorom. Veliki broj posjetitelja Medvednice pokazuje se poželjnim, no radi održivosti njezinih prirodnih vrijednosti je potrebna dublja razina edukacije posjetitelja utemeljena na lokalnom znanju te jasnija regulacija kretanja koje generira to znanje kroz osjećaj mjesta:

“Dodatno mislim da bi trebalo malo raspršiti posjećivanje, da ne bude toliko koncentrirano samo na vršni dio Medvednice, ali se istodobno toga pribojavam; to bi dovelo veliki broj needuciranih građana u prostore koji još imaju sačuvane neke prirodne vrijednosti.” (planinarski vodič)

Iako planinari danas izbjegavaju najpopularnije dijelove Medvednice zbog njihovog *gradskog*, komercijaliziranog identiteta, njihov afektivni odnos prema prirodi i krajoliku iz kojeg proizlazi i dugoročno održivo djelovanje u zaštićenom prostoru, pokazuje zašto je nužno održavati planinarski identitet mjesta u cilju usklađivanja rekreacijskih i izletničkih potreba građana sa zaštitom prirodnih vrijednosti Medvednice kao parka prirode.

Društvenost planinarskih staza

Dosad navedeni aspekti kulture planinarenja u podlozi su posebnog oblika društvenosti koja se veže uz planinarski izlet na Medvednici. U organiziranim planinarskim zajednicama se etičkim kodeksom jasno definiraju pravila ponašanja prema drugim planinarima i ostalim posjetiteljima planina koji se odnose na pružanje potrebne pomoći, planinarski bonton (pozdravljanje i neometanje tuđeg mira) i poštivanje “planinarskog drugarstva” (Poljak 2012: 57-60). Ponašanja na koja planinarski etički kodeks upućuje također su dio predodžbi o planinarima na koje sam nailazila u razgovoru sa svojim sugovornicima:

“Kad vidiš da nekom treba pomoć, da netko čeka na mjesto ili postoji bilo koji način na koji se može u interakciji pomoć nekome i doći do nekog zajedničkog rješenja, imam osjećaj da će planinari biti spremniji se uključiti u takvu interakciju, nego ljudi koji nemaju taj planinarski osjećaj, više su otuđenog mentaliteta došli na Sljeme.” (M. I.)

Međusobno pozdravljanje na stazi je istaknuti element planinarskog bontona i česta tema pritužbi planinara na nestajanje planinarskih običaja na hrvatskim planinama.¹⁴ Prema planinarskom kodeksu ponašanja “mlađi pozdravljaju starije, muški ženske, oni koji se penju onoga koji silazi čime mu se simbolički odaje priznanje za izvršeni uspon” (Poljak 2012: 60). Značenje upisano u planinarski pozdrav koje sam prepoznala u osobnom iskustvu je potvrđivanje zajedničke prisutnosti na istom prostoru i prepoznavanje dijeljenih vrijednosti u aktivnosti planinarenja:

14 Biserka Radović u članku *Kamo su nestali planinari?* ističe pozdravljanje kao elementarni dio planinarskog bontona bez kojeg nema planinara “unatoč tome što su planinarski domovi i putovi puni ljudi s ruksacima, gojzericama i planinarskim štapovima.” (HP 2020: 17–19)

“U svakom *bok, dobar dan* ili, ako imam sreće naići na stare zagrebačke pozdrave, *bogdaj i servus*, ja čujem poštovanje prema drugima koji su također odlučili provesti dan baš ovdje i odlučili hodati ovom stazom.” (autoetnografija)

Na Medvednici se kroz kulturu planinarenja uspostavlja određeni osjećaj zajedništva čiji je simbol planinarski pozdrav upućen i poznatim i nepoznatim licima. Božidar Perharić u članku “Na Sljeme, na Sljeme!” (2000: 35), prisjećajući se obiteljskih izleta na Medvednici, ističe osjećaj zajedništva među građanima:

“Između svirke i pjesme upriličila je mladež šaljive igre, u koje su se mogli uključiti i poznati i nepoznati. A zapravo nepoznatih i nije bilo, jer smo svi mi Zagrepčani, kaj ne?”

Unatoč tome što su planinari Medvednice većinom sugrađani, osjećaj zajedništva među njima u načinu na koji se pokazao u mom terenskom radu, ne temelji se na dijeljenom građanskom identitetu, već naprotiv, na zajedničkom odmaku od gradskih praksi. Popularni planinarski domovi poput Puntijarke, danas se povezuju više uz gradski osjećaj nego planinarski ponajviše zbog mogućnosti dolaska osobnim automobilom koji izuzima planinarsko iskustvo kao dijeljeno iskustvo svih posjetitelja doma. Tijekom intervjua za stolom Puntijarke, moja sugovornica postavlja planinarsku praksu kao temelj osjećaja zajedništva na tom mjestu:

“Onda se gubi [posebnost], onda svi mogu. I to kaj se može autima, to mi baš ne paše. (...) Tu ne volim baš sretat’ ljude, ne osjećam neku bliskost s njima, čak me i smetaju, dok na Velebitu manje-više svaka osoba koju sretnoš bude ti drago. Ako ćete bit’ pored istog skloništa ili doma, započet ćete razgovor. Otvorenije je jer je manja zajednica. A tu dođeš i svatko je u svome.” (I. K. L.)

Planinarenje kao način kretanja podrazumijeva određeni niz vrijednosti na temelju kojih se stvara osjećaj zajedništva, stoga se tijekom planinarskog izleta na Sljeme on najviše osjeti na planinarskim stazama kao mjestima kretanja:

“Iako sam na ovom izletu sama, ne osjećam se usamljeno jer se zajedno sa svima na stazi pokušavam popeti do Puntijarke. Svi smo na jednako strmoj stazi i svi želimo doći do istog cilja – u toj činjenici postoji nešto zbog čega se osjećam povezano s ljudima oko sebe.” (autoetnografija)

Tim Ingold (2010) hodanje zemljanim tlom smatra oblikom iskustvenog znanja o prostoru koje se isprepliće s istovrsnim znanjem svih drugih koji su hodali ili hodaju istim tlom; *hodačko* znanje je otjelovljeno i društveno te neodvojivo od fizičkog tla kretanja. Međusobna povezanost i komunikacija različitih tijela tijekom planinarenja su sastavni elementi u procesu pretvorbe planinarskih staza Medvednice u simboličko mjesto.

Uz stvaranje poveznice sa širim krugom ljudi na planinarskim izletima, planinarenje se u građi pokazalo i kao način postizanja nove kvalitete odnosa između bliskih osoba poput prijatelja, partnera i obitelji. U opisivanju planinara, moji sugovornici su često koristili pojmove *srdacan, otvoren, nasmijan, vedar, iskren*. Jedna sugovornica, pokazujući fotografiju sebe kao djevojčice na izletu s ocem i njegovim prijateljima, govori:

“Evo ti – veselo društvo! To su sve seniori. Vidiš tu radost i to veselje kaj su svi tamo i kak’ se to zafrkava i hoda i ide.” (Đ. V.)

Ova kvaliteta društvenog kontakta proizlazi iz promijenjenog unutarnjeg stanja koje su sugovornici povezivali uz okruženje šume i odmak od zasićenosti podražajima gradske atmosfere:

“Opušteniji sam definitivno vani u prirodi, nego u kafiću. Nema toliko *stimulusa*, nema televizora okolo, glazbe, buke. Jednostavno možeš se posvetiti puno više jednoj osobi. Osoba sama je smirenija i nije neki ubrzani tempo, kad dođeš u planinu je opuštenost i onda to možeš prenijeti na drugu osobu.” (D. N.)

Potaknuti ovim osjećajima, razgovori tijekom planinarenja također dobivaju novu kvalitetu. U intervjuima su opisani kao *otvoreni*, a cjelokupni planinarski izlet kao ostvarivanje dubljeg poznanstva i odnosa sa suputnikom:

“Kao da ta cijela atmosfera i zajedničko kretanje pomaže i tome da se pokrenu emocije i misli, da to sve protočnije bude. Onda u toj opuštenoj atmosferi se doslovno korak po korak lakše otvaraju neke teme.” (M. I.)

Iz građe se može iščitati kako opisi planinara kao dobro raspoloženih i društvenih ljudi ne ukazuju na specifične individualne karakteristike onih koji planinare, već na efekt koji samo planinarenje i prostor planinarenja imaju na odnos planinara prema drugima što potvrđuje Ingoldovu tvrdnju da se hodanjem oblikuje krajolik kojim se krećemo, a krajolik oblikuje nas u beskrajnom procesu (2004: 333).

Dvosmjernost procesa krajolik-ljudi ilustrira primjer obiteljskih planinarskih izleta na Medvednici tijekom kojih se djeca prvi puta susreću s planinarenjem i Medvednicom. Sjećanja i emocije proživljene na prvim izletima upisuju se u krajolik jer mjesto ima moć prikupljanja (eng. *gathering*) iskustva, povijesti, misli i uspomena (Casey 1996: 24-25) koji se u ponovnom posjetu istom mjestu iznova aktiviraju. Svi moji sugovornici svoja prva sjećanja na planinarenje vežu uz Medvednicu i obiteljske izlete prisjećajući ih se kroz radost, a moje osobno iskustvo slično je njihovom:

“Na Medvednici sam osjetila opušteno obiteljske trenutke, radost kretanja uz svoje najbliže, zdravu glad nakon fizičke aktivnosti i uživanje u domaćoj kuhinji planinarskog doma te na kraju povratak kući s osjećajem zadovoljstva i ispunjenosti. Kroz ta prva iskustva je za mene u prostor Medvednice upisana sreća i preslikavanjem svog unutarnjeg emotivnog stanja na taj vanjski prostor, on dobiva moć da u meni izvana potakne to isto emotivno stanje iznova.” (autoetnografija)

Emocija i afekt ključni su elementi u stvaranju, interpretaciji i doživljaju prostora te konstitutivna komponenta stvaranja mjesta (Low 2017: 146). Afektivna atmosfera koja se stvara pozdravima, razgovorom, smijehom, sjećanjima i dijeljenim planinarskim iskustvom nudi pogled na prostor Medvednice kao mjesta spajanja *aktualnosti* i *moćnosti* o kojima piše Hirsch opisujući krajolik kao proces između različitih planova društvenog života (Hirsch 2003). Planinarski izlet na Medvednici je praksa odmaka od mjesta uobičajene svakodnevice i posezanja za idealnim iskustvom radosti, značajnog društvenog kontakta, osjećaja zajedništva i povezanosti s prirodom. Upisivanjem ovih značenja u krajolik Medvednice, ona postaje mjesto mogućnosti, *onoga što bismo mogli biti*. Planinarenjem se umještamo u taj krajolik, postajemo dio mjesta čime njegova značenja postaju dio *onoga što jesmo*. Poslužiti ću se Ingoldovom formulacijom o hodaњу i krajoliku kao kulturnom procesu (usp. 2004: 333) i preoblikovati je ovako: planinarenjem je Medvednica utkana u život planinara, a životi su utkani u Medvednicu, u procesu koji je kontinuiran i beskrajan.

Zaključak

Medvednica se ne može promatrati odvojeno od Zagreba, kao ni Zagreb od Medvednice. Često opisivana kao “zelena oaza Zagreba” i “pluća grada”, ona u svom prostoru spaja gradsko i planinsko, društvo i prirodu, stoga se ti koncepti moraju podjednako uzeti u obzir prilikom istraživanja Medvednice te interpretirati u međusobnom odnosu.

Ovim radom sam istražila pojedine aspekte planinarenja na Medvednici kao jedne od mnogih društvenih praksi kojima se konstruira mnogoznačnost njezinog prostora i oblikuje identitet mjesta. Kroz kulturnoantropološki koncept *stvaranja mjesta* promatram kako tjelesne, emocionalne i društvene dimenzije upisuju značenje u fizički prostor pretvarajući ga u značenjsko i simboličko *mjesto*. Analizirajući praksu planinarenja kao proces pretvorbe prostora Medvednice u mjesto, promatram tijelo i mjesto u njihovom međudnosu u kojem je jedno stvoreno drugim. Planinarski identitet oblikuje se specifičnim načinom bivanja u planinskom prostoru, a ne apstraktnim skupom karakteristika; biti planinarom znači *bivati planinarom na planini*. U ovom istraživanju, način bivanja je poistovjećen s načinom kretanja te se hodanje promatra kao *habitus* kulture planinarenja; istovremeno njezina reprezentacija i način generiranja kulturnih vrijednosti. Planinarenje nije jedno od mogućih sredstava dolaska do željenog cilja, već samo po sebi smisao planinarskog izleta na Medvednici.

Tijekom planinarskog izleta dolazi do promjene u osjećaju vlastitog sebstva što se prepoznaje u kolektivnom narativu o prirodi i planinama kao prostoru “povratka sebi”. Ovu promjenu interpretiram kao promjenu percepcije cjelokupnog tjelesnog i kognitivnog sustava, *senzorija*. Kroz prizmu otjelovljenja i umještanja, novu ravnotežu tijela i uma te odnos s okolinom povezujem s narativom intenzivnijeg osjećaja “živosti” i prisutnosti u vremenu/prostoru tijekom planinarenja. Praksom planinarenja, planinari se ne kreću samo u mjestu, već postaju dio mjesta stoga se planinarenje može interpretirati kao proces stvaranja lokalnog znanja koje podrazumijeva sjedinjenje subjekta i objekta spoznaje te oblik iskustvenog učenja. Na temelju planinarskog osjećaja mjesta koji proizlazi iz prakse hodanja, lokalnog znanja i poistovjećivanja s krajolikom, stvara se osobna vezanost za mjesto Medvednice. Planinarenje se u ovom smislu pokazuje kao kulturna praksa kojom se ekološka svijest generira odozdo jer proizlazi iz otjelovljenih vrijednosti, a ne izvanjskih normi ponašanja postavljenih

odozgo. Ekološki problemi suživota Zagrepčana i Medvednice (nekontrolirano odlaganje smeća, devastacija dijelova šume, preopterećenost automobilskim prometom) su posljedica sukobljenih vrijednosti različitih kulturnih praksi; planinarske i prirodne vrijednosti mjesta sukobljene su s komercijalnim interesima za omasovljenjem posjećenosti. Društveno oblikovanje prostora poput vršnog dijela Medvednice potiče turistički i izletnički identitet mjesta te potiskuje planinarski čime se narušava kulturna održivost prostora koja ima implikacije na prirodnu održivost. Planinarski identitet Medvednice je razina značenja mjesta koja nudi vrijednosti u kojima su ljudske prakse usklađene s prirodnim ciklusima kroz svijest o održivosti obje strane.

U procesu povezivanja sa cjelokupnim okolišem, planinarenje kao umještena praksa podrazumijeva i novu kvalitetu povezivanja s drugima koji se kreću istim prostorom. Dugogodišnja tradicija planinarenja na Medvednici pretvorila ju je u mjesto obiteljskih uspomena i značajnog društvenog kontakta koje ima moć generiranja osjećaja zajedništva čime se osnažuje vezanost za mjesto. S obzirom na fizički i kulturološki odmak od gradske svakodnevice koji Medvednica pruža unutar granica Zagreba, ona postaje mjestom spajanja *onoga što jesmo i onoga što bismo mogli biti*, pri čemu je planinarenje jedan od mostova između tih razina.

Literatura i izvori:

- BAGARIĆ, Petar. 2011. “Razum i osjetila: Fenomenološke tendencije antropologije osjetila”. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*. 48/2: 83–94.
- BAGARIĆ, Petar. 2014. *Osjetila u kulturi: Osjetilna percepcija i etnografski tekst*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- BELAVIĆ, Mirko. 2006. “Zašto volim planinu”. *Hrvatski planinar*. 98/5:170–172.
- BOŽIĆ-VRBANČIĆ, Senka, Sanja ĐURIN. 2021. “Povijesna sadašnjost i krhkost prirode viđeni kroz boravak u prirodi i afektivne percepcije planina”. *Sic: časopis za književnost, kulturu i književno prevođenje* 12/1.
- CASEY, Edward S. 1996. “How to Get from Space to Place in a Fairly Short Stretch of Time”. U *Senses of Place*, ur. Steven Feld i Keith H. Basso. Santa Fe: School of American Research Press. 13–52.
- ČAPO, Jasna i Valentina GULIN ZRNIĆ. 2011. “Oprostornjavanje antropološkog diskursa: od metodološkog problema do epistemološkog zaokreta”. U *Mjesto, nemjesto: interdisciplinarna promišljanja prostora i kulture*, ur. Jasna Čapo i Valentina

- Gulin Zrnić. Zagreb i Ljubljana: Institut za etnologiju i folkloristiku (IEF) i Institut za antropološke in prostorske študije; Slovenska akademija znanosti in umetnosti (SAZU), 9–65.
- ČAUŠEVIĆ, H. 1990. "Planinarstvo i ekologija". *Hrvatski planinar* 5–6: 92–94.
- ĐURIN, Sanja. 2022. "Highlander adventure of a lifetime. Avantura u vremenu komodifikacije outdoor aktivnosti". *Etnološka tribina* 45: 177–190.
- EDENSOR, Tim. 2000. "Walking in the British Countryside: Reflexivity, Embodied Practices and Ways to Escape". *Body & Society* 6/3–4: 81–106.
- HIRC, Dragutin. 1898. "O znatnosti i zadaći planinarstva". *Hrvatski planinar* 1: 2–6.
- HPS. *Planinarski leksikon*. <https://www.hps.hr/info/planinarski-leksikon/> (pristup 11. 6. 2023.)
- Hrvatski planinar* <https://www.hps.hr/hrvatski-planinar/svi-brojevi/> (pristup 20. 6. 2023.)
- HUMBERSTONE, Barbara, Heather BROWN i Kaye RICHARDS. 2003. *Whose Journeys? The Outdoors and Adventure as Social and Cultural Phenomena*. Plumpton: The Institute for Outdoor Learning.
- HUMBERSTONE, Barbara, Heather PRINCE i Karla A. HENDERSON, ur. 2016. *Routledge International Handbook of Outdoor Studies*. New York: Routledge.
- INGOLD, Tim. 2004. "Culture on the Ground: The World Perceived Through the Feet". *Journal of Material Culture* 9: 315–340.
- KRAJAČ, J. 1933. "Planinarstvo i turizam". *Hrvatski planinar* 2: 33–37.
- LEGAT, Alice. 2008. "Walking Stories. Leaving Footprints". U *Ways of Walking: Ethnography and Practice on Foot*, ur. Joe Lee Vergunst i Tim Ingold. New York: Routledge, 35–50.
- LOW, Setha. 2006 (1999). "Smještanje kulture u prostoru. Društvena proizvodnja i društveno oblikovanje javnog prostora u Kostarici". U *Promišljanje grada. Studije iz nove urbane antropologije*, ur. Setha Low. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 91–123.
- LOW, Setha. 2017. *Spatializing Culture: The Ethnography of Space and Place*. London i New York: Routledge.
- MERLEAU-PONTY, Maurice. 1990. *Fenomenologija percepcije*. Sarajevo: "Veselin Masleša", Svjetlost.
- ÖHMAN, Johan i Klas SANDELL. 2013. "An educational tool for outdoor education and environmental concern". *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning* 13/1: 36–55.

- ÖHMAN, Johan i Klas SANDELL. 2016. "Environmental concerns and outdoor studies: nature as fosterer". U *Routledge International Handbook of Outdoor Studies*, ur. Barbara Humberstone, Heather Prince i Karla A. Henderson. New York: Routledge, 30–39.
- OIV toranj Sljeme. <https://sljeme360.hr/> (pristup 11. 6. 2023.)
- PERHARIĆ, Božidar. 2000. "Na Sljeme, na Sljeme!" *Hrvatski planinar* 2: 33–35.
- PINK, Sarah. 2009. *Doing Sensory Ethnography*. London: SAGE Publications.
- Plan upravljanja Parka prirode Medvednica. 2009. Javna ustanova Park prirode Medvednica. <https://www.pp-medvednica.hr/o-nama/dokumenti/> (pristup 11. 6. 2023.)
- POLJAK, Željko. 1989. "Sljemenska piramida 1889. – 1989." *Hrvatski planinar* 5–6: 102–104.
- POLJAK, Željko. 2012. "Planinarska etika u Hrvatskoj i svijetu". *Hrvatski planinar* 2: 56–62.
- PRINCE, Heather. 2016. "Introduction". U *Routledge International Handbook of Outdoor Studies*, ur. Barbara Humberstone, Heather Prince i Karla A. Henderson. New York: Routledge, 7–9.
- Prostorni plan Parka prirode Medvednica. 2014. Ministarstvo prostornoga uređenja, graditeljstva i državne imovine. <https://mgipu.gov.hr/prostornouredjenje-3335/prostorni-planovi-8193/prostorni-planovi-drzavne-razine/prostorni-planovi-parkovaprirode/prostorni-plan-pp-medvednica/3393> (pristup 11. 6. 2023.)
- SAMARŽIJA, Ivana. 2017. "Tek na vrhu shvatite koliko je malo potrebno za sreću". *Hrvatski planinar* 109/4: 181–183.
- UNESCO: *Intangible Cultural Heritage. Alpinism*. <https://ich.unesco.org/en/RL/alpinism-01471> (pristup 20. 6. 2023.)
- UNESCO: *Intangible Cultural Heritage. What is Intangible Cultural Heritage*. <https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003> (pristup 20. 6. 2023.)
- VERGUNST, Jo Lee i TIM Ingold, ur. 2008. *Ways of Walking: Ethnography and Practice on Foot*. New York: Routledge.

“Na Sleme, na Sleme, na Sleme”: Hiking Culture on Medvednica

Medvednica is a mountain, part of the city of Zagreb, and a nature park; therefore, its identity is multifaceted and shaped by different social practices, among which is hiking. Based on ethnographic research and an analysis of the magazine *Hrvatski Planinar*, this paper examines the ways in which hikers attach meanings to the physical space of the mountain, turning it into a symbolic place. Understanding the practice of hiking as a meaning-making process, this thesis interprets the ways this process is realized and its role in the cultural landscape of Medvednica. The research objective is to contribute to a deeper understanding of the relationship between people and Medvednica and its implications for the natural sustainability of this nature park.

Keywords: Medvednica, hiking, place-making, natural and cultural sustainability